

1939.

Aldo Leopold piše uz *The Shack*, Wisconsin

Photo: Courtesy of Aldo Leopold Foundation

POGOVOR

... čitat će se desetljećima, a vjerojatno i stoljećima koja dolaze

zapisano je u jednom od prikaza prvog izdanja knjige koju držite u rukama. Sedamdeset godina nakon te konstatacije, uistinu se može potvrditi: Ljetopis Pješčanog Okruga čita se već desetljećima, a nema razloga sumnjati da će se čitati i puno stoljeće, pa i stoljećima koja dolaze. Kad je neka knjiga jednako aktualna, zanimljiva i „svježa“ danas kao i prije sedamdeset godina, tada je sud vremena potvrđio njezin status klasika.

U godini u kojoj ćemo po pedeset i drugi put obilježiti Dan planeta Zemlje (22. travnja), te ne manje važan pedeset i prvi Međunarodni dan vlažnih staništa (2. veljače) pred hrvatsku čitateljsku publiku i ekološki osviještenu javnost dolazi knjiga na čijem su štivu odrasle brojne generacije svjetskih prirodoslovaca, ekologa, aktivista, teoretičara i praktičara zaštite prirode, šumara i lovaca, filozofa i (bio)etičara, ekohistoričara, spisatelja i drugih umjetnika čiji je rad posvećen zemlji i Zemlji.

Začudna je činjenica što ovo temeljno djelo zaštite prirode, toliko citirano i referirano, dosad nije bilo prevedeno na hrvatski jezik. Doduše, u kontekstu činjenice da na hrvatski nije preveden ni „duhovni otac“ nacionalnih parkova John Muir, a da je jednako tako kultni *Walden* H.D. Thoreaua preведен i u Hrvatskoj objavljen tek 2005. godine (najnovije izdanje je ono iz 2019.

godine, Planetopija, Zagreb), to ne treba čuditi. Ipak, ako znamo koliko se pojedinaca i institucija na ovim prostorima bavi(lo) onime što je Leopold začeo, bilo idejama bilo kroz praksu, tada je začudnost još veća.

Hrvatski je, uz latvijski, najmanji jezik na koji je ova kulturna knjiga prevedena. Osim višestrukih izdanja na engleskom, *A Sand County Almanac* preveden je i na: češki, kineski, finski, francuski, njemački, talijanski, japanski, korejski, latvijski, poljski, portugalski, ruski, španjolski i turski. Dakle, hrvatski je 15. svjetski jezik na koji je ovo djelo prevedeno, i to pod naslovom: *Ljetopis Pješčanog Okruga*.

Domaća se stručna i znanstvena javnost preskromno bavila Leopoldom, iako je riječ o jednom od najvećih prirodoslovaca, praktičara, profesora i filozofa zaštite prirode (eng. *Conservation*). U publikacijama na hrvatskom jeziku, Leopold se tek kao usputna crtica pojavljuje u ekološkim leksikonima, nekolicini znanstvenih radova te u nekoliko znanstveno-popularnih članaka objavljenih mahom u stručnim časopisima ograničene naklade. Ipak, tijekom posljednjeg desetljeća, to se pomalo mijenja. U svojim knjigama i na predavanjima, na Leopoldove se citate osvrtao pisac Edo Popović, posebno u dijelu svog opusa koji se bavi povratkom prirodi, planinama i divljini.

Zašto je Aldo Leopold važan?

Mnogi moderni (posebno urbani) ljubitelj prirode i životinja nevoljko priznaje nedvojbeni Leopoldov kulturni status u ukupnoj slici globalnog ekološkog pokreta, i to naprsto zbog činjenice što je Leopold bio lovac. No, bez te lovačke interakcije između lovca-divljine-divljači, Leopold nikad ne bi „destilirao“ svoj koncept Etike zemlje, jer ne bi imao iskustvo odnosa iz prve ruke. Leopold bez zadrške priznaje da je u mlađim danima bio „lak na

obaraču“, a životna epizoda i lekcija koju je tako iskreno opisao u eseju *Misliti poput planine* danas je „sveto mjesto“ pokreta za očuvanje velikih zvijeri.

Leopold upravo kroz ovu knjigu pronicljivo navještava ono što lovci i šumari često vole isticati kao apsolutnu i po njihovom mišljenju nepobitnu činjenicu; naime, da su upravo oni najveći praktični ekolozi i zaštitari prirode u specifičnom smislu tog pojma. *Europski zeleni plan* svima će pružiti priliku da se dokažu na tom polju ljudskog djelovanja.

Iako, dakle, nijedna generacija hrvatskih šumara, lovaca i prirodoslovaca nije došla u dovoljno intenzivni kontakt s Leopoldom kao vrhunskim kolegom te njegovim spisateljskim i praktičnim radom, on se ipak „probio“ do Hrvatske. Njegov lik i djelo prepoznati su kao važni u zaštiti prirode, a njegova se ostavština interpretira u Centru za posjetitelje *Med dvemi vodami* u Križovcu, na krajnjem sjeveru Međimurske županije. Vjerujem da će hrvatski čitatelji – kojima se autor u prvom dijelu knjige obraća upravo s *ti* – između ovih korica pronaći dovoljno inspiracije za pravilnu akciju i etičniji odnos prema zemljištu te prema biotičkim zajednicama kojima upravljaju, bilo po pisanim bilo po nepisanim zakonima. Siguran sam da će svaki istinski ljubitelj prirode ili zemljoposjednik koji svoje *velebitne posjede* sagledava šire od pukih poticaja po hektaru ovdje pronaći potvrdu da u svojim ekološki prosvijetljenim mislima nije usamljen. Jer, upravo je u ovoj knjizi Leopold opisao neka univerzalna promišljanja i čuvstva koja gaje svi koji su dubinski povezani s prirodom, a koja manje vještiji spisatelji među prirodoslovcima i poljoprivrednicima naprosto nisu znali prenijeti široj čitateljskoj publici. U tome se, a ne u prostoj činjenici što je bio lovac, otkriva njegova veličina i planetarna prepoznatljivost.

Biblija ekološkog pokreta

Zbog svoje jednostavnosti, neposrednosti, izražajnog stila, ali i višeslojnosti i dubine, Ljetopis Pješčanog Okruga osvaja čitatelje kroz široki raspon generacija i geografskih koordinata. Ovo je jedna od onih klasičnih knjiga o kojoj je ispisano više stranica (analiza i promišljanja) nego što ih sama ima.

Nema ekološke antologije s engleskog govornog područja počevši od druge polovice 20. stoljeća pa nadalje koja ne sadrži ime Alda Leopolda; bilo kao zastupljenog autora, bilo kao crtice ili samo fusnote, kao spisatelja i praktičara koji je značajno utjecao na ostale autore prirodoslovnih narativa (eng. *nature writing*) i na globalni eko-pokret. Svaki od 41 eseja iz ove knjige funkcioniра kao zasebna pouka, kao beletrističko štivo u udžbeniku ili čitanci, kao lekcija u priručniku o konzervacijskoj biologiji ili knjizi o zaštiti prirode na lokalnoj razini. Spojeni u cjelinu, kao što je Leopold to ovdje konceptualno učinio, ovi eseji predstavljaju vrhunac čitalačkog užitka. S pozicije prevoditelja, treba reći otvoreno: prijenos gradiva iz izvornika u hrvatski jezik i kulturu bilo je veliko spisateljsko, duhovno i nadasve osobno, pa čak intimno putovanje. Ekspedicija kakva čovjeka zadesi jednom ili nijednom u životu.

U knjizi *Wilderness and the American mind* (pet izdanja od 1967. do 2014. godine), profesor Roderick Frazier Nash poglavljje o Leopoldu naslovljuje: *Prophet* – Prorok. Uistinu, na stranicama Ljetopisa naći ćete Leopoldov spomen svih tema o kojima se danas svakodnevno piše i govori: klimatske promjene, globalizacija, fragmentacija staništa, agresivna poljoprivreda i urbanizacija, nepovratno uništenje divljine, gubitak bioraznolikosti, neodrživi turizam... Sve su to problemi s kojima se i danas suočavamo, a o rješenju kojih ovisi sudbina

našeg planeta i naša sudbina na tom planetu. Leopold je o tome proročanski pisao već u prvoj polovici 20. stoljeća, iako tada realno i nije mogao pojmiti ogromni razmjer do kojeg će se ti problemi razmahati u 21. stoljeću.

Svi eseji rezultat su, dakako, Leopoldova cjeloživotnog iskustva, učenja, interakcije s divljinom, prirodom i ljudima. Najintenzivnije su pisani između 1933. i 1948. godine. Začeo bi ih preko vikenda, boraveći na posjedu uz rijeku Wisconsin, uz danas vrlo posjećeni *The Shack*. Potom bi ih glancao u svojem kabinetu sveučilišnog profesora u gradu Madisonu, gdje je – nakon dva puna desetljeća terenskog rada diljem SAD-a – radio kao profesor i nositelj katedre Upravljanja divljim životinjama (*Wildlife management*) Sveučilišta u Wisconsinu – prve takve katedre na svijetu. Nekoliko je nakladnika odbilo objaviti taj rukopis, pod izlikom da će ta tematika imati ograničeni broj čitatelja, djelomično i zbog toga jer su u knjizi predstavljene ideje daleko ispred onog vremena. Leopolda to nije obeshrabrilovalo, već ga je inspiriralo da u maniri vrhunskih pisaca brusi i glanca svoj rukopis (a svaki pisac zna da to podrazumijeva više brisanja nego pisanja!) do konačne verzije kakvu je predao svijetu na čitanje i uživanje. Konačno, 14. travnja 1948. godine Oxford University Press obavijestio je Leopolda da prihvata rukopis za objavu. Naslov koji je Leopold zamislio bio je: *Great Possessions* ili Velebni posjedi.

No, samo tjedan dana nakon toga, 21. travnja 1948. Leopold je iznenada umro od srčanog udara gaseći požar na susjednoj farmi. (Na tom je mjestu danas spomen-kamen, a na posjedu je izgrađen i Centar za posjetitelje, središnji prostor za sve proučavatelje i poštovatelje Leopoldova lika i djela.) Njegov sin Luna Leopold i urednici u OUP-u promijenili su naslov knjige u ovaj pod kojim

je danas zna cijeli svijet: *A Sand County Almanac* ili – konačno u hrvatskom prijevodu – *Ljetopis Pješčanog Okruga*.

U središtu Leopoldova istraživačkog i etičkog interesa nisu samo velika, netaknuta i službeno zaštićena područja prirode poput nacionalnih parkova ili nacionalnih šuma. Zanimaju ga i male farme te, za američke pojmove, relativno mali posjedi s poljoprivrednim i šumskim plohamama koje trebaju brigu dobrog gospodara tj. svojeg vlasnika. Leopold i u njima vidi „velebne posjede“. U tom ruralnom kotaru otkriva nam istovjetne mehanizme koji vladaju te zanimljive biotičke drame koje se tamo odvijaju, baš kao i u slikovitim i razvikanim područjima na koje je većina današnjeg svjetskog stanovništva navikla kao na područja bijega od svakodnevice. Leopold nam, dakle, otkriva svijet u našem dvorištu, na obližnoj livadi, šumi, krošnji, potoku. Ogramni svijet prirode sabio je u ovu opsegom neveliku knjigu, a osamdeset godina američke ekohistorije u samo jedno stablo *Dobrog hrasta*. A kakav li je to samo svijet; u knjizi spominje čak 375 vrsta koje obitavaju na 140 većih ili manjih staništa!

Leopold poziva na akciju očuvanja prirode, na etički odnos prema zemljišnoj zajednici tj. prema tlu, vodama, biljkama i životinjama, ili kolektivno – prema zemlji. Pritom mu je savršeno jasno da *možemo biti etični samo u odnosu prema nečem što vidimo, osjetimo, razumijemo, volimo ili na drugi način u to vjerujemo*.

Središnja ideja: Etika zemlje

Etički odnos prema vlastitoj zemlji odnosno zemljištu – poljoprivrednom, šumskom, livadnom, zaštićenom ili nezaštićenom – kao potka se provlači kroz sva tri dijela ove knjige, kao uostalom i kroz sav Leopoldov zrelijii spisateljski rad. On

priznaje da se s tim spoznajama o važnosti etičkog odnosa prema sveukupnom živom i neživot svijetu nije rodio, nego je do njih dolazio kroz svoj praktični rad, često i mukotrpno. I opet, zorni primjer te evolucije misli opisan je u eseju *Misliti poput planine*. Leopold ne prešućuje da je u mlađim danima bio brz na okidaču kad su u puškometu bili grabežljivci poput vuka. Tu nam epizodu iz svojeg života nije zatajio kako bi se prikazao savršenim ekološkim herojem i sveznajućim profesorom, nego ju je eksplicitno opisao. Zato njegova poruka još žešće odjekuje, poput *jarosnog zelenog plama* u očima umiruće vučice. Time nam je približio zablude u koje je vjerovao zajedno s kolegama iz šumarske službe, ali i s duhom vremena tadašnje Amerike koja je polako napuštala eru granice (*The Frontier*) i kaubojštine kakvu smo navikli gledati u američkim *western* filmovima i serijama. Cijenu tih zabluda platili su vukovi, bizoni, pume, golubovi selci i još nebrojene vrste.

Zaključno: Etika zemlje i ekološka savjest dvije su najčešće sintagme koje će suvremenii istraživač pronaći na internetu vezane uz Leopoldovo ime.

Ova je knjiga prevođena tijekom po mnogima najzanimljivije godine 21. stoljeća – 2020. Srebrenka Peregrin i ja lakše smo *izdurali* zaključavanje baveći se ovom knjigom. Biologinja Monika Cindrić, šumarka Sara Srša i urednica Mihaela Mesarić uvelike su obogatile ovu knjigu svojim stručnim znanjima.

Ljetopis Pješčanog Okruga objavio je nakladnik koji djeluje u Međimurskom Okrugu, gdje se rodio još jedan promišljatelj odnosa čovjeka i zemlje: Rudolf Steiner (1861.-1925.). Američki Pješčani Okrug i hrvatski Mursko-Dravski Okrug gotovo su na jednakoj geografskoj širini, a povezuje ih i ljubav čovjeka

prema rodnoj zemlji. Prema tome, dalo bi se zaključiti da je etika zemlje ugrađena u genski kôd svih koji se zaklinju u ljubav prema zavičaju. Ali, nije uvijek baš tako. Posvjedočite i sami Leopoldovim riječima: *ništa tako važno kao etika ne pojavljuje se „zapisano“, ona se razvija u umu zajednice mislećih ljudi.*

Zato će se ova knjiga čitati još desetljećima i stoljećima koja dolaze; jer je lakše razmišljati uz nekoga tko je o istome razmišljao i mudro zaključivao daleko prije nas i našega vremena.

Jutro nakon što ova knjiga izađe iz tiska, moj će rođak, sad već u poodmaklim godinama, i dalje provoditi uobičajenu (intenzivnu tj. razarajuću) poljoprivrednu praksu na maloj farmi u srcu Europe. Čak ni tzv. ekološki poticaji za prirodi blisko upravljanje Natura 2000 područjima njemu nisu dovoljno motivirajući. Za temeljitu promjenu njegovih navika i stavova spram zemljišta kao živog organizma (biotičke zajednice) vjerojatno je prekasno. Ali njegov unuk, kad spoji Leopoldovu etiku i strast prema zemlji te Steinerove misli i prakse, možda ipak ima šanse pronaći unutarnji poriv da o svojem zemljištu skrbi brigom dobrog gospodara – sudruga sa svim živim bićima – te da na kraju bilo kojeg dana u godini, u vlastitom Ljetopisu, bude ponosan na svoj krajobraz.

SINIŠA GOLUB
Šenkovec, Međimurje
4. ožujka 2021.

Ljetopis Pješčanog Okruga: poziv na pridruživanje zajednici mislećih ljudi

Primajući u ruke ovu neveliku knjigu opažanja i filozofskih promišljanja o prirodi, koja je do sad prevedena na 15 jezika, pridružujete se međunarodnoj zajednici ljudi koji rade na tome da se etička pitanja prošire na biljke, životinje, zrak i vode što nas okružuju.

Ako je dočitate, otkrit ćete da njezin autor, Aldo Leopold, očekuje vaše čitanje i dolazak otkad je prvi put objavljena 1949., skicirajući pritom svoju viziju „etike zemlje“ dok pojašnjava da se „ništa tako važno kao etika nikad ne *zapisuje*“ nego „evoluira u umovima misleće zajednice“.

A svijet i vas i tu „misleću zajednicu“ danas treba više nego ikad, zbog čega je ovaj prijevod Siniše Goluba stigao u krajnji čas, dok se pokušavamo suočiti s izazovom klimatske krize koja prijeti da će nas sve preplaviti.

Iako Aldo Leopold nije mogao predvidjeti klimatske promjene, njegov poziv da održimo i obnovimo zdravlje vlastitih zemljista i voda ne bi samo spriječio ovu krizu, da smo mu se ranije odazvali i primijenili ga, već i dalje služi kao ključni čimbenik za njezino ublažavanje i prilagodbu na postojeće stanje.

Ta povezanost kroz brigu za posebna mesta zbljžila me je sa Sinišom, kao i radom njegove obitelji u skrbi za prirodne

vrijednosti rodnog mu Međimurja, već kad je posjetio Zakladu Aldo Leopold prvi puta pred gotovo 20 godina. Imao sam sreću upoznati se s posjetiteljima iz cijelog svijeta koji su došli doživjeti mjesto gdje su Aldo Leopold i njegova obitelj sadili borove i obnavljali preriju, mjesto koje je nadahnulo pisanje ove knjige. Mnogi budu ganuti do suza kad vide skromnu „Kolibu“ koja je poslužila kao bazni logor za napore Leopoldove obitelji, ali malo tko je došao s toliko strasti i posvećenosti tome da nauči, provede i s drugima podijeli „etiku zemlje“ kao Siniša.

S vremenom, nakon nekoliko posjeta i putovanja sa Sinišom, postao mi je ne samo kolega, već i istinski prijatelj. Razmjenjujemo iskustva i uvide o tome kako da unaprijedimo svoje obrazovne programe o okolišu, kako da unaprijedimo svoje napore u smjeru brige za zemlju, kako da pronađemo novu publiku te katkad dijelimo trenutke nade i očaja koje osjećamo preuzimajući na sebe odgovornost za promicanje društvenih promjena.

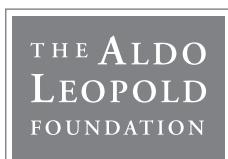
U proljeće 2020. trebao sam po prvi put posjetiti Hrvatsku kako bih iz prve ruke video Međimursku županiju i hrvatski sustav zaštite prirode, kad je COVID-19 pridodao hitnu zdravstvenu krizu onoj klimatskoj. Trebala je to biti prilika da dalje surađujemo na prijevodu i bacimo pogled u budućnost. Unatoč preprekama, Siniša je poradio na prijevodu ove knjige, uvjeren da može informirati i nadahnuti Hrvate tako što će vrijedan trud koji već poduzimate povezati s globalnim pokretom zaštite prirode.

Dok sam pokušavao odgovoriti na Sinišina pitanja o pojedinim ulomcima i frazama putem e-maila i poruka, ponovno sam iščitao ovu knjigu, ovaj put kroz oči prijatelja i kolege koji govori drugim jezikom i živi na drugom kraju svijeta. Taj proces i naša razmjena pomogli su mi da još dublje cijenim svevremenski i univerzalni vid Leopoldove „etike zemlje“.

Kao što je povezala Sinišu i mene, tako se postojana ostavština ove knjige ogleda u njezinoj sposobnosti da stvori veze s toliko mnogo svojih čitatelja, kao i između njih samih. Zato pišem ovaj dodatak knjizi, žudeći za prilikom da jednog dana posjetim Hrvatsku, da još toga naučim slušajući Sinišu, da vidim hrvatsku zaštitu prirode iz prve ruke, kao i da upoznam sve vas, članove „misleće zajednice“ koje spaja zajednička posvećenost izgradnji etike skrbi.

Vaš u zaštiti prirode,

BUDDY HUFFAKER
izvršni direktor Zaklade Aldo Leopold
23. veljače 2021.

Zaklada Aldo Leopold interpretira i promiče bogatu literarnu i misaonu ostavštinu sažetu u Etici zemlje i u *Ljetopisu Pješčanog Okruga*. Zakladni Centar Aldo Leopold, izgrađen iz borova koje je Leopoldova obitelj sadila na posjedu uz *The Shack*, svakog dana u godini prima posjetitelje iz cijelog svijeta koji u tisućama dolaze na izvorište omiljene knjige i ideja koje su promijenile svijet.

Više o radu Zaklade pogledajte na www.aldo-leopold.org

Bilješka o prevoditeljima

Siniša Golub (1976.) magistar je primarnog obrazovanja i magistar znanosti na polju upravljanja zaštićenim područjima prirode. Prvu međimursku ekološku udrugu (Nobilis) utemeljio je 1994. godine, a od 2007. radi u sustavu upravljanja zaštićenim područjima prirode Republike Hrvatske, točnije u rodnom Međimurju kao ravnatelj Javne ustanove *Međimurska priroda*. Dosad je objavio desetak knjiga zavičajne tematike, te putopis kroz američke nacionalne parkove „Nagovor na odvažnost“ za koji je 2019. godine primio Nagradu „Dijana Klarić“ za najbolji putopis objavljen na hrvatskom jeziku. Leopoldom se bavi više od dva desetljeća, te je član *Zaklade Aldo Leopold* i sudionik programa *Land Ethic Leaders* iz prve generacije 2010. g. Bavi se i fotografijom, planinarstvom, publicistikom i interpretacijom baštine.

golubs.info

Srebrenka Peregrin (1980.) profesorica je engleskog jezika i diplomirana komparatistica književnosti. Osim radom u školi, niz godina bavi se izvedbenim pripovijedanjem, u suradnji s knjižnicama, školama, udrugama i javnim institucijama. Također prevodi knjige i kratke priče fantastičnog karaktera. Vanjska je suradnica *Školske knjige* za udžbenike iz engleskoga jezika *Footsteps*. Slobodno vrijeme provodi na planinarskim šetnjama s udomljenim ljubimcima te piše vlastite priče i romane. Nedavno joj je u suautorstvu izašla zbirka narodnih priča o snažnim ženama, „Bajkarice“. Živi i radi u Zagrebu.

peregrin.hr

Pojmovnik

abecedna zaštita prirode; eng. *alphabetical conservation* spominje se na više mjestu u knjizi, Leopold time kao zajedničkim nazivnikom ironično označava brojne vladine agencije osnovane kako bi se bavile zaštitom prirode, a koje su u široj javnosti bile prepoznate pod akronimima poput NPS, USDA, BLM, itd. Dandanas svugdje u svijetu postoje abecedni zaštitari prirode, a neke od kratica dobro su poznate i u Hrvatskoj.

bast; runje ili čupa na rogovima divljači onih vrsta koje su punorošci. Pripadnici porodice jelena nose robove koji su po gradi prava kost i zovemo ih punorošci, dok pripadnici porodice goveda imaju šuplje robove građene od rožine, pa ih nazivamo šupljorošćima te oni nemaju bast. Kod punorožaca, u vrijeme rasta rogovlja, bast je čupa oko rogovlja koja štiti rogovlje od vanjskih infekcija i služi kao vanjski krvotok.

biota; ukupni zbir živih organizama neke geografske regije ili vremenskog perioda, sve od manjih područja (biota Leopoldove farme) pa do globalnih razmjera (biota planeta); u širem smislu to je ukupnost svega života na Zemlji, a pojma se u znanosti prvi put pojavljuje 1901. godine. U hrvatskom jeziku se manje koristi.

cienega; vrsta vlažnog staništa jedinstvena za Jugozapad SAD-a, po obilježjima između plitke močvare i creta, široko i plitko stanište nalik na močvaru po kojem se voda sporo kreće kroz gustu vegetaciju.

čestar; gusta, mrlada, niska šuma ili gustiš

četrdesetdevetaš; nadimak za tragače za zlatom i ostale nadobudnike koji su krenuli prema Kaliforniji 1849. godine pogonjeni zlatnom groznicom

četrdeset sloboda; sintagma koju Leopold koristi kao parafrazu govora o četiri slobode (*Four Freedoms Speech*) američkog predsjednika F.D. Roosevelta iz 1941.

epizootija; nagli porast zaraznog oboljenja među životinjama ili pojave velike brojnosti štetnika u kratkom vremenu na određenom prostoru; pučki naziv za to bio bi pošast; korelat u ljudskom svijetu je epidemija

farma; kod hrvatskog čitatelja, riječ farma u misli priziva betonski ili zidani objekt u kojem se drži i hrani stoka ili perad na intenzivni način. U američkom prostoru, farma označava zemljište kojim se gospodari u smislu poljoprivredne proizvodnje tj. ratarstva, zemljište koje u jednom dijelu ima oranicu, a u drugom pak šumu ili čak močvaru. U američkom kontekstu, tipološka opreka pojmu farma je ranč; na ranču se uglavnom drže životinje, i to na ispaši na otvorenom prostoru (eng. *open range*).

golub selac; po mišljenju ornitologa, najbrojnija vrsta ptice koja je ikad živjela na planetu Zemlji, latinskog naziva *Ectopistes migratorius*. Simbol je uništivosti prirode, jer je od milijardi jedinki intenzivnim lovom i uništavanjem sveden na ništicu i izumro. Zadnja ženka imenom Martha uginula je u zoološkom vrtu Cincinnati dana 1. rujna 1914. godine. Iako nije obitavao u Europi, te iako je izumro, hrvatski ornitolozi dali su mu prelijepi hrvatski naziv – golub selac.

granica, pograničje; eng. *The Frontier*, zamišljena i ne sasvim definirana linija razgraničenja između osvojenog područja i onog koje će se tek osvojiti prilikom bjelačkog osvajanja teritorija današnjeg SAD-a od istoka prema zapadu, vrlo važna odrednica u kreiranju američkog mentaliteta i odnosa prema divljini i bićima koja su se našla u tom području prilikom bjelačkog nadiranja. Prema povjesničaru F. J. Turneru (1861.-1932.), Granica kao takva nestala je 1890. godine, ali se njegov znanstveni rad (eng. *Frontier Thesis*) iz 1893. godine i danas izučava.

gnjetao; lijepa hrvatska riječ za fazana, poljsku koku koja je danas globalno rasprostranjena, ali je izvorno iz Azije

hidroponika; uzgoj biljaka bez tla tj. zemlje, na umjetnim podlogama pri čemu se korijenje nalazi u vodi obogaćenoj hranjivim kemijskim otopinama

javni radovi; svako spominjanje javnih radova u ovoj knjizi je zapravo program javnih radova u SAD-u poznat kao *Civilian Conservation Corps (CCC)*. Nakon sloma burze 1929. godine, povratak iz ekonomskog ambisa *Velike depresije* potaknuo je „New Deal“ program predsjednika F.D. Roosevelta između 1933. i 1939. godine. Jedan od najvažnijih federalnih programa u sklopu New Deal-a bio je upravo program javnih radova CCC koji se u ovoj knjizi spominje na više mesta. Kroz te su javne radove provedeni značajni ekološki i krajobrazni projekti, mnogi od njih unutar zaštićenih područja, te su ostavili veliki trag u otvorenom prostoru SAD-a.

karija; rod listopadnog drveća iz porodice oraha (lat. *Carya*), a jedna vrsta daje plodove pekan orahe

kompozitni plutajući mamac; prilično vjerna plastična imitacija ptica, najčešće ptica vodenih staništa i patkarica, stavljaju se na površinu vode kako bi privukli druge patke koje onda postaju laka lovačka meta; sve više država ih zabranjuje u smislu korištenja i prodaje, jer su protivne lovačkoj etici

markirati; situacija kad pas u lovnu zastanu, te se ukipi pogleda uperenog u divljač skrivenu u grmu ili na logi

mesquite; drvo mesquite je listopadno drvo koje je porijeklom iz sušnih i polusušnih regija Meksika, Jugozapada SAD-a, Južne Amerike, Afrike, Indije i Bliskog Istoka. Pripada rodu *Prosopis* koji obuhvaća više od 40 vrsta.

pampa, pampasi; plodne nizine kontinenta Južne Amerike, pokrivaju značajan dio Argentine, dijelove Urugvaja i Brazila, gdje prevladava umjerena klima pogodna za poljoprivredu

peščana oluja; eng. *Dust bowl*, period 1930-ih godina tijekom kojeg su značajno narušeni ekološki odnosi u prerijskim državama američke regije Velikih ravnica. Neodrživa poljoprivredna praksa dubokog preoravanja ogromnih površina tijekom prethodnog desetljeća trajno je uništila preriju kao stabilni ekosustav, a ono malo finog humusnog tla nakon toga odnijele su velike oluje i vjetrovi, pogotovo u sušnim godinama. U SAD-u se pojma odnosi na eru neposredno nakon sloma burze 1929. godine, gdje su ta dva faktora (ekonomski i ekološki) pokrenula veliki val migracija stanovništva u potrazi za golom egzistencijom, što je prikazano kroz umjetnost, primjerice u knjizi i filmu *Plodovi gnjeva* (1939.) ili kroz fotografije Dorothee Lange.

Praznik rada; *Labor day*, prvi ponedjeljak u rujnu slavi se kao Praznik rada u SAD-u
sušac; mrtvo, suho ili odumrlo stablo, odnosno ono stablo kod kojega su bespovratno prekinute sve fiziološke funkcije

zakon opadajućih prinosa; jedan od temeljnih principa ekonomije koji ima središnju ulogu u teoriji produktivnosti. Govori o tome da se konačni rezultat npr. proizvodnje robe ne povećava ako u proces dodamo više radnika, a ostale komponente procesa (strojevi, prostor proizvodnje i ostalo) ne povećavamo. Leopold ga vješto koristi za ilustraciju pogrešnih postupaka i dobivenih rezultata u umjetnom uzgoju divljači i riba.

Zapad, američki; Sjedinjene Američke Države zapadno od stotog meridijana. Pojam američkog Zapada mijenja se ovisno o bjelačkom osvajanju Granice od istočne obale prema zapadnoj, ali taj nam je prostor poznat uglavnom iz *western* filmova. Ogramna i rijetko naseljena prostranstva s državama koje imaju malu gustoću naseljenosti i još uvijek relativno dominantnu divljinu.

65290; broj prstena crnogrle sjenice (*Poecile atricapillus*) koja je nekoliko godina zaredom upadala u Leopoldovu mrežu

Neka imena spomenuta u knjizi

John Muir (1838.-1914.); rođen u Škotskoj, ali u mlađim danima otac seli obitelj u SAD, točnije u Wisconsin. Kasniji putevi vode ga diljem Amerike, a zbog svojeg zalaganja, lobiranja i spisateljskog rada, danas ima status „duhovnog oca“ američkih nacionalnih parkova. Osnivač *Sierra Cluba* 1892. godine, moćne nevladine organizacije koja se bavi zaštitom prirode i divljine.

Henry David Thoreau (1817.-1862.); najpoznatiji po knjizi *Walden* koja je nastala tijekom njegova boravka u brvnari, prevoden na hrvatski jezik. Kao filozof, smatra se začetnikom pokreta koji će kasnije postati ekološki pokret. Njegov esej *Građanski neposluh* također je značajno utjecao na brojne kasnije mislioce i na razvoj demokracije u SAD-u.

Daniel Boone (1734.-1820.); američki pionir i osvajač *Granice*, jedan od prvih likova koji su postali dio američkog folklora i narodnih predaja vezanih uz osvajanje Amerike.

Paul Bunyan; mitološki tj. folklorni lik ponikao iz usmene književnosti američkih drvosjeća; ogromnom sjekirom u tren sruši cijelu šumu, obično je uz njega njegov vol (*Babe the Blue Ox*). Spomenici njemu u čast razasuti su diljem SAD-a, posebno u šumovitim državama.

James Capen Adams (1812.-1860); stvarni kalifornijski gorštak i krotitelj divljih životinja za potrebe menažerija svojeg vremena. Prema njemu je stvoren puno poznatiji TV i filmski lik *Grizzly Adams*; seriju dobro pamte generacije koje su odrastale 1980-ih godina.

Babbitt; lik iz istoimenog romana nobelovca Sinclaira Lewisa (1885.-1951.) iz 1922. godine, u engleski jezik je ušao kao pojam čovjeka i biznismena koji se bez previše razmišljanja konformistički odaje prevladavajućim standardima srednje klase. Postoje i hrvatska izdanja tog romana, zadnje iz 2010. godine.

Pierre S. du Pont (1870.-1954) i **Vannevar Bush** (1890.-1974); dvojica koju Leopold spominje u eseju *O spomeniku golubu*. Du Pont je bio pripadnik eminentne američke obitelji biznismena i filantropa. Bush je bio znanstvenik, inovator i zasluznik za napredak SAD-a, posebno tijekom II. svjetskog rata.

Charles Richard Van Hise (1857.-1918.); predsjednik velikog sveučilišta kojeg Leopold spominje u eseju *Dobri hrast*, a naslov knjige iz 1910. godine je: *The Conservation of Natural Resources in the United States*. Van Hise je bio predsjednik Sveučilišta Wisconsin u Madisonu od 1903. do 1918. godine, a na tom sveučilištu kasnije je predavao i sam Leopold.

Stephen Moulton Babcock (1843.-1931.); izumitelj testera mlječe masti u mlijeku. To je izumio u vrijeme kad je radio na Sveučilištu Wisconsin u Madisonu. Država Wisconsin ima nadimak Američka mljekara – *America's Dairyland*, a taj nadimak isписан je na svim tablicama motornih vozila registriranih u toj državi.

Bengt Berg (1885.-1967.); švedski zoolog, ornitolog, fotograf divlje prirode i pisac *Bugle Ann*; kujica iz američkog filma *The voice of Bugle Ann* (1936.).

Chihuahua i Sonora; dvije od ukupno tridesetdvije Sjedinjene Meksičke Države
Theodore Roosevelt Jr. (1858.-1919.); Leopold ga u knjizi zove *stari Roosevelt*, 26. američki predsjednik koji je dobio nadimak „predsjednik zaštitar“ jer je od gorljivog lovca postao jedan od najvećih zagovaratelja zaštite prirode. Osobno je pisao Leopoldu 1917. da mu čestita na uspjesima u zaštiti divljači.

*

Dvojica autora citiranih stihova unutar knjige:

Robert William Service (1874.-1958); britansko-kanadski pjesnik i spisatelj, *Bard Yukona* koji je opjevao teški život pionira Sjevera i ljepotu kanadsko-aljaških predjela. Stihovi „Gdje bezimeni ljudi duž bezimenih rijeka lutaju“... su iz njegove pjesme *To the Man of the High North*.

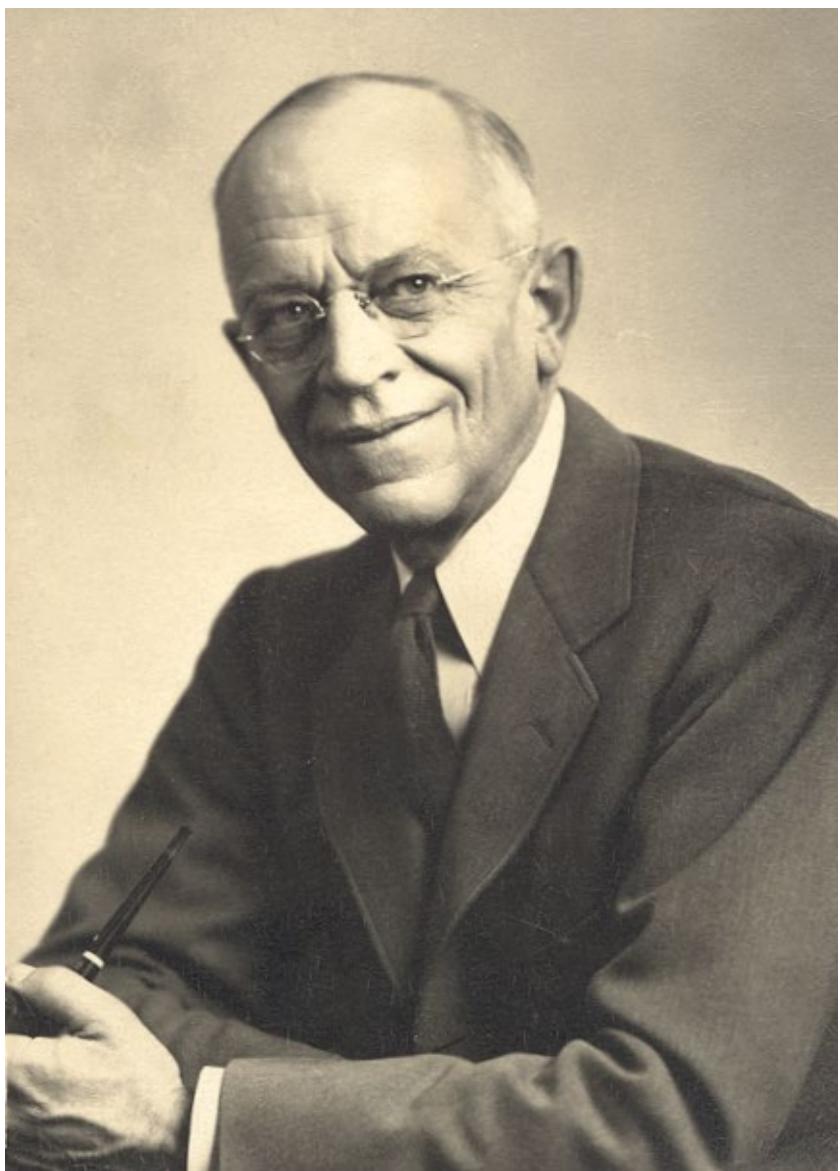
Edwin Arlington Robinson (1869.-1935.); dobitnik Pulitzerove nagrade za poeziju čak tri puta, uključujući i za u ovoj knjizi citiranog *Tristrrama* (1928.).

*

Leopold u knjizi spominje **375 vrsta flore i faune** i **140 staništa** tj. stanišnih tipova. Popis svih biljnih i životinjskih vrsta te staništa dostupan je na web stranici: golubs.info

Aldo Leopold: kratka kronologija života

- rođen 11. siječnja 1887. u gradiću Burlington, američka savezna država Iowa
- diplomira 1909. u prvoj generaciji američkih šumara (Yale)
- kao mladi šumar odlazi raditi na američki Jugozapad, najprije u Arizonu, pa u Novi Meksiko
- 1912. vjenča se s Estellom Bergere
- na Leopoldov poticaj i zagovaranje, 1924. proglašena je *Gila Wilderness*, prvo zaštićeno područje divljine u SAD-u i zametak budućeg sustava zaštite divljine kroz *Wilderness Act* (1964.)
- 1933. godine objavljuje prvi udžbenik iz lovstva tj. upravljanja divljim životinjama pod naslovom *Game management*, te postaje nositelj prve katedre na svijetu iz tog područja pri Sveučilištu Wisconsin u Madisonu
- 1935. je bitna godina u njegovom životu; jedan je od osnivača *Wilderness Society* tj. Društva za očuvanje divljine, a iste godine kupuje i degradiranu farmu na obali rijeke Wisconsin, Okrug Sauk, nedaleko gradića Barabooa, gdje do kraja života zajedno s obitelji obnavlja stanište prerije te pošumljava pionirskim vrstama crnogorice. Tri mjeseca (od kolovoza do kraja listopada) provodi u Njemačkoj na studijskom putovanju gdje istražuje koncepte šumarstva i upravljanja divljači u Europi; to je njegovo jedino prekoceansko putovanje, ali značajno i inspirativno, što se reflektira i u njegovom pisanju
- 14. travnja 1948. dobiva potvrdu Oxford University Pressa da je njegov rukopis izvorno naslovljen „Great Possessions“ prihvaćen za objavu
- umire 21. travnja 1948. gaseći požar na susjednoj farmi

ALDO LEOPOLD

(Iowa, 11. siječnja 1887. – 21. travnja 1948., Wisconsin)

- njegov sin Luna mijenja naslov knjige u *A Sand County Almanac* koja u prvom izdanju izlazi 1949. godine, a do danas je prevedena na 15 svjetskih jezika te tiskana u više od dva milijuna primjeraka diljem svijeta, sa statusom *biblije ekološkog pokreta* i jednog od temeljnih djela iz zaštite prirode
- 1982. godine Leopoldova djeca osnivaju Zakladu Aldo Leopold, zbog rastućeg interesa za likom i djelom njihova oca. Zaklada upravlja posjedom tj. Leopoldovom farmom i daščarom *The Shack*. Jačanjem ekološke svijesti i globalnog pokreta, interes za Leopolda rapidno raste, pa je 2007. godine na posjedu gdje je tragično skončao, otvoren moderni i energetski održivi Centar za posjetitelje

Leopoldova supruga Estella i „glavna pilarica” iz eseja *Dobri hrast*

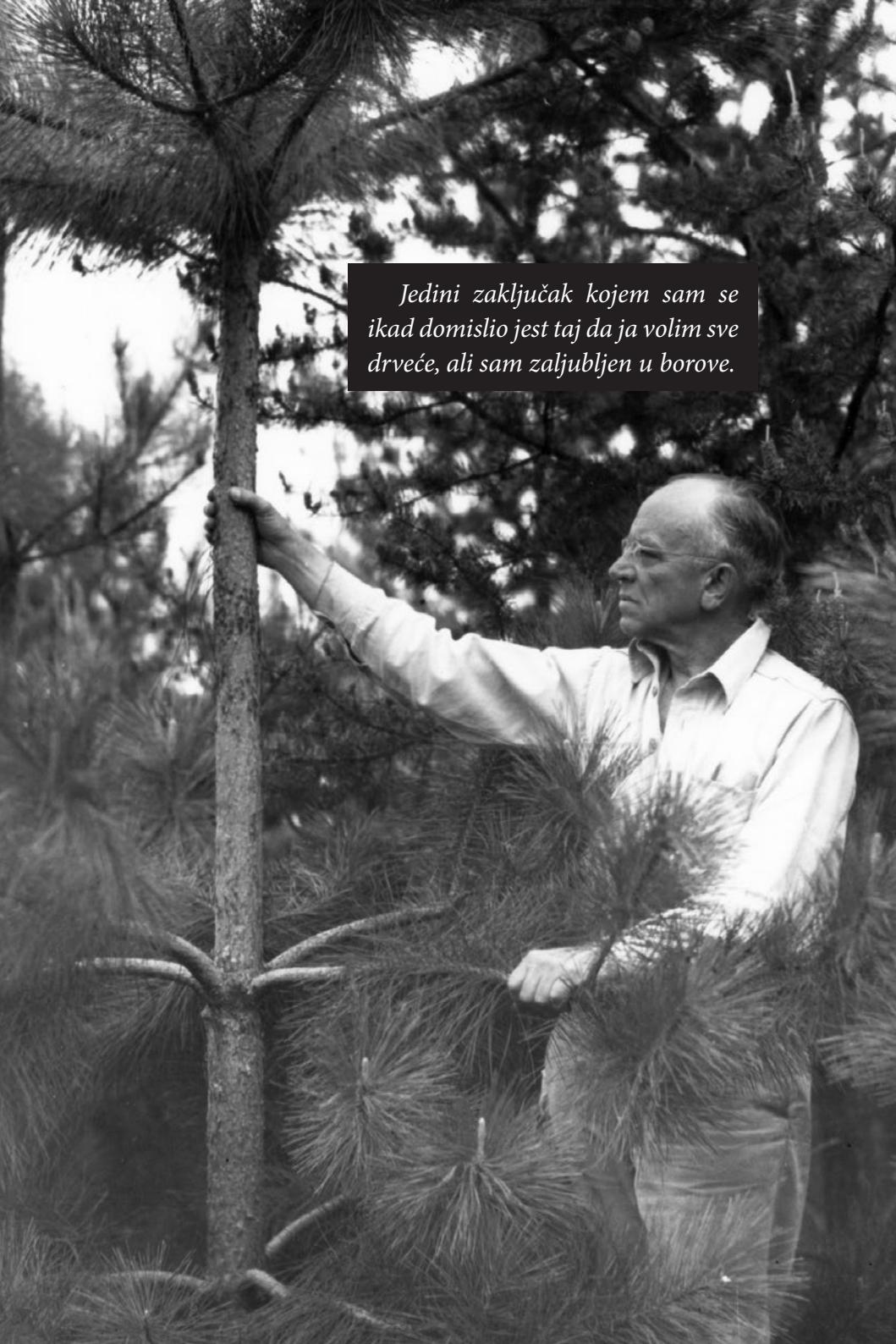
Leopoldova djeca

Aldo Leopold i njegova supruga Estella Bergere Leopold (1890.-1975.) imali su petero djece; tri sina i dvije kćeri. Svi su bili uvaženi znanstvenici i stručnjaci na svojem području znanstvenog djelovanja, a čak troje od njih (sinovi Starker i Luna, te kći Estella) bili su članovi američke Nacionalne akademije znanosti (*National Academy of Sciences*), što ovu obitelj čini jedinstvenom u SAD-u.

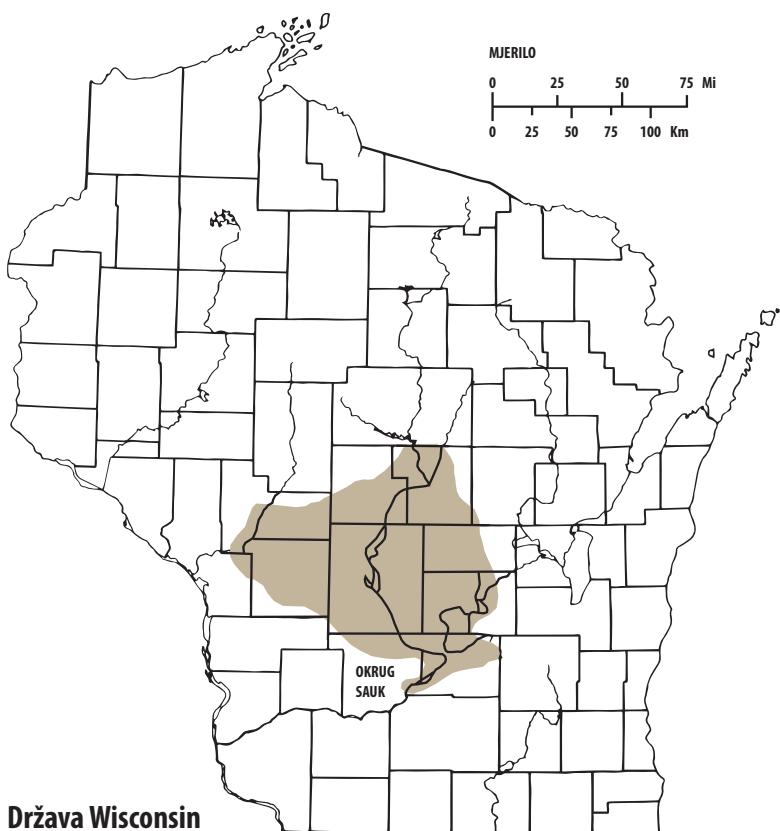
- **Starker Leopold** (1913.-1983.),
biologija divljih životinja (*wildlife biology*)
- **Luna Leopold** (1915.-2006.),
riječna geomorfologija (*fluvial geomorphology*)
- **Nina Leopold Bradley** (1917.-2011.),
fenologija, pokretačica osnivanja Zaklade
- **Carl Leopold** (1919.-2009.),
biljna fiziologija (*plant physiology*), obiteljski fotograf
- **Estella E. Leopold** (1927.), botanika i paleobotanika

Aldo Leopold bio je mnogo više od znanstvenika, profesora i spisatelja; bio je praktičar u provedbi svojih ideja. Obitelj Leopold je u periodu od 1935. godine pa do smrti oca zasadila preko 40.000 borova te sadnica drugih vrsta drveća i grmlja. Pjeskovito tlo, spaljeni gospodarski objekti i kokošnjac tj. daščara *The Shack* bilo je sve što su na kupljenoj farmi zatekli. Prvih nekoliko godina, tlo je bilo toliko iscrpljeno i propusno da se gotovo nijedna sadnica nije primila. No upornost u projektu ekološke obnove staništa dugoročno je urodila plodom. Potaknuti njegovim primjerom, vlasnici susjednih posjeda također su prionuli poslu ekološke obnove mozaika svojih farmi, pa danas u tom području ponovno raste funkcionalna šuma premrežena močvarama za ždralove, a cijeli kompleks zaštićen je kao *Leopold Memorial Reserve*. To je primjer Etike zemlje, gdje privatni zemljoposjednici bez *abecednih zaštitara* sami obnavljaju ekološku ravnotežu i svoj posjed sagledavaju cjelovito kao biotičku zajednicu koja obuhvaća više od samo ekonomski korisnih dijelova.

Jedini zaključak kojem sam se ikad domislio jest taj da ja volim sve drveće, ali sam zaljubljen u borove.

Država Wisconsin

Pješčani Okrug zapravo ne postoji kao jedinica regionalne samouprave, već je riječ o području nekoliko okruga u središnjem dijelu Wisconsina. Te je okruge za vrijeme posljednje oledbe obuhvatilo djelovanje ledenjaka, a vjetar je po njima nanio ogromne nanose pjeska. Pješčani Okrug pokriva oko 6 % Wisconsina, a na njemu živi oko 5 % stanovništva te države. Tlo je izrazito pjeskovito, što bilo kakvu poljoprivredu čini vrlo složenom. Leopold je kupio degradiranu farmu u stvarnom Okrugu Sauk i tako stvorio bazu za pisanje i praksu ekološke obnove staništa uz rijeku Wisconsin.

Prevođenje knjige koja ima status biblije ekološkog pokreta veliki je izazov, ali i ogromno vrelo užitka. Kako bi prijevod bio dokraja korektan, prevoditelji moraju surađivati s autorom, a ako on više nije među živima, tada s onima koji njeguju njegovu ostavštinu. Uvijek sam s radošću odlazio u Wisconsin u Pješčani Okrug i dijelove ove knjige prevodio tamo gdje je nastala. U tome su mi zdušno pomagali Buddy Huffaker kao direktor Zaklade Aldo Leopold, ali i autorova kći Nina. (Ova fotografija je iz 2005.)

Nina Leopold Bradley (1917.-2011.), dobri duh Zaklade Aldo Leopold, svakog bi gosta dočekala otvorena srca i uvijek bila na raspolaganju za pitanja. Odgovor na jedno pitanje povukao bi nekoliko drugih i tako bi druženje potrajalo, a prijevod postajao filigranski precizan. Osim pojašnjenja konteksta u kojem je neki esej nastao, Nina bi uvijek istaknula: *Što god u životu radio – piši! Ideje mog oca ne bi postale poznate i zatim prihvaćene da ih nije zapisao, objavio i tako podijelio sa stotinama tisuća ljudi.*

The Shack

Obilje toga može se vidjeti diljem Amerike, a onda se inspirativnom pokaže najobičnija daščara stotinjak metara udaljena od meandrirajuće rijeke Wisconsin, bivši kokošnjac pretvoren u vikend-utočište usred šume borova do koje prilazni put vodi kroz obnovljenu preriju. Lokalitet: Leopoldova farma, ruralni Okrug Sauk, središnji Wisconsin, ni stotinu kilometara sjevernije od glavnog i sveučilišnog grada Madisona. Šuma borovca, crvenih i banksovih borova. Čini se da kvaka nije u slikovitom i atraktivnom pejzažu, već u sinergiji prostora i vremena.

Što je to u Pješčanom Okrugu što ga čini tako privlačnim? Kakva li je to energija toliko uzbudjivala Leopolda, budila ga *odveć rano* da bi pri prirodnom svjetlu od svega jedne svijeće pisao ovu knjigu? Kojom li je optikom ovdje video *velebne posjede*, dok su drugi istovremeno vidjeli tek goli pijesak? Kako li je samo mijenjao perspektive, vidne i čujne, da istovremeno čuje zvuk ždralove trublje što se iz oblaka spušta u močvaru i da ničice padne pred sitni cvijetak gladuša?

Kad bih (spo)znao racionalne odgovore na ta pitanja, možda ne bih osjećao magiju ovog prostora.

Moguće da je stvar u nadahnuću. Leopold je baš tu bio nadahnut do mjere da napiše ovu knjigu i da pokrene ekološku revoluciju, a ja do mjere da ju prevedem na svoj jezik i podijelim to njegovo nadahnuće s ljudima koji govore moj jezik.

Na kraju, to i nije najobičnija daščara, ni tek bivši kokošnjac. To je američka baština 1978. godine upisana u *Nacionalni registar povijesnih mjeseta*, a 2009. pak označena kao *Nacionalni povijesni orijentir*. Mikrokozmos i hram Etike zemlje u ogromnoj Americi, hektari koje je Aldo Leopold obnavljaо, njegovao, čuvao i branio do zadnjeg daha.

ALDO LEOPOLD

Died Here Fighting A Grass Fire
April 21, 1948

"It is warm behind the driftwood now,
for the wind has gone with the geese.
So would I - if I were the wind."

*Toplo je sad uz naplavljeno deblo,
jer vjetar je prohujao s guskama.
I ja bih tako - kad bih vjetar bio.*

”

”

Bizon (*Bison bison*) * American Bison

Uz vuka, bizon je najprepoznatljiviji simbol divlje Amerike koji je u ogromnim populacijama nastanjivao gotovo cijeli kontinent. Zbog masovnog lova i uništavanja doveden je na rub izumiranja.

Bizona i kanadske guske snimio je Siniša Golub, 2019. godine.

Dobrohotna je providnost uskratila osjećaj za povijest tisućama vrsta biljaka i životinja što su se međusobno tamanile kako bi izgradile današnji svijet. Ista dobrohotna providnost sada ga uskraćuje nama. Malobrojni su žalili kad je posljednji bizon napustio Wisconsin i malobrojni će žaliti kad posljednji silfijum krene za njim na bujne prerije zemlje nedodjile.

Srpanj: Rođendan prerije

Kanadska guska (*Branta canadensis*) * Canada Goose

Toj se međunarodnoj guščoj razmjeni može zahvaliti što se rasuti kukuruz Illinoisa kroz oblake prenosi do arktičkih tundri da bi se тамо spojio s rasutim sunčevim svjetlom lipanjskoga polarnog dana i othranio guščice za sve zemlje koje su nadletjele. U toj godišnjoj razmjeni hrane za svjetlost, odnosno zimske topline za ljetnu samoću, cijeli kontinent kao čistu zaradu dobiva divlju pjesmu što se s tmurnih nebesa spušta na ožujsko blato.

Ožujak: Povratak gusaka

Kanadski ždral (*Antigone canadensis*) * Sandhill Crane

Naša sposobnost opažanja kvalitete u prirodi počinje, kao i u umjetnosti, s ljepotom. Potom se širi kroz uzastopne razine ljepote prema vrednotama koje se još ne daju obuhvatiti jezikom. Kvaliteta ždralova mjeri se, mislim si, na toj višoj ljestvici, još uvijek van dosega riječi. (...)

Svakog kolovoza kad bi košci došli na tabor, pjevajući i pijući i oplećući svoje konje bićem i jezičinom, ždralovi bi njiskali svojim potrkušcima pa se povukli na sigurnu udaljenost. Košci bi ih zvali „crvenim čapljetinama“ zbog hrđave nijanse koja ljeti često mrlja mornaričko sivu boju ždralova perja. Nakon što bi sijeno bilo složeno, a močvara ponovno u njihovom vlasništvu, ždralovi su se vratili kako bi s listopadskog neba prizvali selidbena jata iz Kanade. Zajedno su kružili nad svježe posjećenom kukuruzovinom i pretresali kukuruz sve dok mrazovi ne bi navijestili zimski odlazak.

Wisconsin: Močvarna elegija

Bijeli ždral (*Grus americana*) * Whooping Crane

U Leopoldovo doba, ova je vrsta dovedena na rub izumiranja; 1941. godine ostalo je manje od 30 jedinki. Prema procjenama, ni danas ih nema više od 1.500, pa je pravi blagoslov vidjeti ih uživo. Obje fotografije ždralova snimio je Siniša Golub, dana 20. kolovoza 2019. u Okrugu Sauk, Wisconsin.

Daleko iza njega, nebo je iznenada pokazalo krug bijelih mrlja koje su kružile, naizmjenično se pokazujući pa nestajući. Tihane trublje uskoro su nam otkrile da se radi o ždralovima koji su provodili smotru svoje delte i uviđali da je u dobrom stanju. U ono sam vrijeme bio tek priučeni ornitolog, pa sam bio sav zadovoljan misleći da se radi o bijelim ždralovima, jer su bili tako bijeli. Zasigurno su to bili kanadski ždralovi, ali nije ni bitno. Bitno je to što smo svoju divljinu dijelili s najdivljijim živućim pticama.

Chihuahua i Sonora: Zelene lagune

A thing is right when it tends to support the integrity, stability, and beauty of the biotic community.

ALDO LEOPOLD

ess, the wholeness of life and thing

Ispravno je ono što teži očuvanju cjelovitosti, stabilnosti i ljepote biotičke zajednice. Pogrešno je ono što teži suprotnome.

SMART YOUR WAY UP